

جایگاه مذهب در ادبیات

داستانی معاصر ایران

(قبل و بعد از انقلاب)

بر اساس آثار سید محمدعلی جمال‌زاده، صادق هدایت، صادق چوبک

(«قبل از انقلاب»)

محسن مهاباد - سید مهدی شجاعی و حسن احمدی

(«بعد از انقلاب»)

غلامرضا بیانی

انتشارات سیفا

خرم‌آباد ۱۳۹۴

سرشناسیه: بیات، غلامرضا

■ عنوان و نام‌پدیدآور: جایگاه مذهب در ادبیات داستانی معاصر ایران «قبل و بعد از

انقلاب» بر اساس آثار سیدمحمدعلی جمال‌زاده، صادق هدایت، صادق چوبک «قبل از انقلاب»

محسن مخملباف، سیدمهدی شجاعی و حسن احمدی «بعد از انقلاب»

مشخصات نشر: خرم‌آباد: سیفا،

مشخصات فائوری:

ISBN: 978_964_6394_02_2

شابک:

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیفا

یادداشت:

کتابنامه

موضوع:

دین و ادبیات

موضوع:

دین و ادبیات فلسفی - قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد

رده‌بندی کنگره:

۹PIR - ۱۰۸۷/د

رده‌بندی دیوبی:

۹۳۱/فا۸

شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۹۲۵۱۱

انتشارات سیفا

جایگاه مذهب در ادبیات داستانی معاصر ایران «قبل و بعد از انقلاب»

بر اساس آثار سیدمحمدعلی جمال‌زاده، صادق هدایت، صادق چوبک «قبل از انقلاب»

محسن مخملباف، سیدمهدی شجاعی و حسن احمدی «بعد از انقلاب»

غلامرضا بیات

ناشر: سیفا

امور رایانه‌ای: شایان ساکی، طرح جلد: اکبر حیدری

ناظر چاپ: نوید علی‌پور

چاپ اول ۱۳۹۵/ شماره‌ی نشر: ۷۶۴۸/ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸_۹۶۴_۶۳۹۴_۰۲_۲

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

فهرست

۹	 سخن ناشر
۱۳	 مقدمه
۱۷	 پیش‌گفتار
۲۸	 برجسته‌ترین رمان‌های تاریخی دوران مشروطه
	بخش اول
۴۵	 مذهب در آثار محمدعلی جمال‌زاده
۵۱	 الف) خلاصه‌ی داستان دوستی خاله‌خرسه
۵۷	 ویژگی‌ها و جنبه‌های داستان دوستی خاله‌خرسه
۵۸	 ب) داستان درددل ملاقربان‌علی
۵۸	 پ) خلاصه‌ی داستان درددل ملاقربان‌علی
۶۶	 ت) کتاب صحرای محشر
۷۵	 ث) کتاب معصومه شیرازی

بخش دوم

- ۸۳ مذهب در آثار صادق هدایت
۹۱ الف) خلاصه‌ی داستان طلب آموزش

بخش سوم

- ۱۱۵ مذهب در آثار صادق چوبک
۱۲۰ الف) خلاصه‌ی داستان نفتی
۱۲۶ ب) خلاصه‌ی داستان بعد از ظهر آخر پاییز
۱۳۲ پ) کتاب تنگ سر

بخش چهارم

- ۱۴۱ ادبیات بعد از انقلاب

بخش پنجم

- ۱۵۳ مذهب در آثار محسن مخملباف
۱۵۵ الف) خلاصه‌ی داستان حوض سلطنت
۱۶۷ ب) باغ بلور

بخش ششم

- ۱۷۷ مذهب در ادبیات سید مهدی شجاعی
۱۷۹ الف) دو کیوتر، دو پنجره، یک پرواز
۱۸۰ ب) داستان امضا و خلاصه‌ی آن

بخش هفتم

- ۱۸۳ مذهب در آثار حسن احمدی
۱۸۴ الف) خلاصه‌ی داستان زنگار دل
۱۸۹ ب) خلاصه‌ی داستان ثریا در اغما

بخش هشتم

- ۱۹۳ نتیجه‌گیری
۱۹۷ فهرست منابع

سخن ناشر

تحولات و تغییرات اساسی در حوزه‌ی جریان‌های اجتماعی و تأثیراتی که این تحولات از فرهنگ ملی ما به ما می‌آورد را می‌توان در کنار مؤلفه‌های دیگری چون نگاه و نگرش به انسان - اومانیزم - و عصر خردورزی و دیگر مظاهر مدرنیته مثل تکنولوژی، رایانه به حساب آورد. بعد از قرون وسطی و با اولین تکانه‌های رنسانس و تجدید حیات علمی و فرهنگی و ظهور متفکرین و هنرمندانی هم‌چون: نیکلوماکیا، ماکس آنژ و لئونارد داوینچی و به دنبال آن آغاز انقلاب صنعتی، شاهد تغییراتی در جهان بودیم. جدای از دانشمندان نوظهوری چون: گالیله و نیوتن که با نظریه‌ی خود، طرحی تازه در جهان افکندند. گالیله نظریه‌ی حرکت وضعی و انتقالی (چرخش زمین به دور خود و خورشید) را مطرح کرد. نیوتن مسئله‌ی جاذبه را عنوان نمود. کپلر و کپرنیک نیز در نظم و نظام کیهانی نظریاتی را طرح نمودند. گذشته از تغییراتی که در طول چند قرن در علوم تجربی اتفاق افتاد، در دیگر حوزه‌های علوم اجتماعی و سیاسی، جریان‌هایی به وقوع پیوست.

روشنفکران غرب و به دنبال آن روشنفکران وطنی، زیر تأثیر این رخدادها، زمینه ساز رشد و توسعه ی فرهنگ، هنر و ادب شدند.

از آن جا که ادبیات، مهمترین مؤلفه ی سرزمین ایران است. دنیا هنوز ایران را «ا. شاءانی هم چون؛ حافظ و سعدی و فردوسی و مولانا و نظامی و عطار و خ. م. می شناسد. شاعران، نویسندگان، هنرمندان و روشنفکران با اندیشه های نوپه و» در قالب تجددگرایی و نوحواهی مطرح نمودند یا به عرصه گذاشتند. یکی از مهمترین رهاوردهای مشروطه در حوزه ی ادبیات بود. ستیز روشنفکران مشروطه با عناصر کهن در حقیقت ستیز با کهنه پرستی بود. در جریان مشروطه خواهی و سیر تاریخی آثار فرهنگی و ادبی آن، نوعی تضاد ایدئولوژیکی به وجود آمد که این تضاد در آثار ادبی مشهودتر بود و نمود بیشتری داشت. نخستین آثار ادبی که نویسندگان مشروطه طلب خلق کردند در حوزه ی داستان، رمان و نمایشنامه بود. اغلب اینان، نویسندگان یا روشنفکران و تاجران مهاجری چون؛ میرافتحعلی آخوندزاده، عبدالرحیم طالبوف و زین العابدین مراغه ای بودند و با تفسیرهای سیاسی مثل میرزا آقاخان کرمانی و میرزا حبیب اصفهانی بودند. میراجعفر قراجه داغی، نخستین رمان ایرانی را به نام «ستارگان فریب خورده» در سال ۱۲۵۳ منتشر کرد و آخوندزاده حکایت یوسف شاه را از زبان آذری به فارسی ترجمه نمود. اما از بین این آثار «سیاحت نامه ی ابراهیم بیگ» زین العابدین مراغه ای و «مسالك المحسنين» طالبوف، بیشترین تأثیر را در بین آحاد جامعه ایجاد نمود. از زمان میرزا ملکم خان به این سو و تأثیر آراء فکری وی در کسانی چون؛ تقی زاده و دیگر روشن فکران ایرانی موجب شد که روشنفکری ایرانی دارای سه خصوصیت عمده شود:

۱- دوری از دین و اسلام زدایی

۲- میهن پرستی و ایرانی گری

۳- برج عاج‌نشینی

بنابراین در سال‌های پس از مشروطه به این‌سو مضمون غالب آثار داستانی و رمان‌ها و نمایشنامه‌های منتشره در بر گیرنده‌ی گرایش‌ها و تمایلات میهن‌پرستانه، یادآوری از ارزش‌های ایران باستان و میل به نوعی باستانی‌گرایی همراه با احیای تمدن روزگاران کهن و گرایش به تجددخواهی در تأثیر ملل متمدن غربی بود، که در برخی از آثار این نویسندگان با تأکید بر انسان و اصالت آزادی وی، در قالب اومانیزم و اگزیستانسیالیسم جلوه‌گری می‌کرد.

صرف‌نظر از «عراق» معنای عصر مشروطه به این‌سو هم‌چون: عارف قزوینی و میرزاده‌ی عشقی و نسیم بهال و دهخدا و بهار و ایرج و فرخی یزدی و ابوالقاسم لاهوتی و نیریزایی، رفعت و خامنه‌ای و شمس کسمایی و ... جلوه‌های ادبیات انقلابی در نشر ادبیات منشور (داستان و رمان) را باید در آثار مراغه‌ای و طالبوف و دهخدا و ... اراده دید. در حقیقت آبشخور غنی نوشته‌های پس از انقلاب مشروطه را باید در افکار پیشرو و مترقی خواهانه‌ی این چهار تن جستجو کرد.

در آثار این چهار نویسنده با موضوعات و بن‌مایه‌ای فکری در جهت ستیز با مذهب و طرد آن و گرایش به تجدد و روی آوردن به روش‌های جدید، بی‌شک یکی از گرایش‌های متضاد در ادبیات معاصر، موضوع این کتاب است. این کتاب تا حدودی می‌خواهد به یکی از چالش‌های پیش‌روی ادبیات معاصر پاسخ بدهد.

مقدمه

در دوران مشروطیت، ادبیات داستانی از اروپا به ایران سرایت کرد. در این خصوص می‌توان دوره‌های داستان‌نویسی معاصر ایران را به‌طور کلی به سه دوره‌ی «مشروطیت»، «پهلوی اول» و «دوم» و «انقلاب اسلامی» تفکیک نمود:

دوره‌ی اول:

دوران مشروطه

در سال‌های پس از انقلاب مشروطه، هنوز داستان‌نویسی به‌شیوه‌ای که امروزه مرسوم است، در ادبیات ایران پدید نیامده است. اما به‌دلیل فضای اجتماعی و سیاسی و مذهبی خاص آن روزگار، یعنی ملی‌گرایی، اسلام‌گرایی، رُمان تاریخی و اجتماعی و نیمه‌مذهبی، حضوری نسبی دارد.

در دوره‌ی مشروطه، گروهی از نویسندگان با روی آوردن به‌شخصیت‌های تاریخی گذشته، زمینه‌ای فراهم کردند، که می‌توانست در آن دوران، عطش وطن‌خواهی و مذهبی روشنفکران و گروهی از مردم را سیراب نماید.

دوره‌ی دوم:

الف) دوران پهلوی اول

«با کودتای اسفند ۱۲۹۹ که طراحان اصلی آن درباریان و رجال انگلیسی بودند، رضا شاه در عرصه‌ی سیاست ایران ظاهر شد. دوران سلطنت مطلقه‌ی رضا شاه، عرصه‌ی ظهور اندیشه‌های نوآیینی بود که از مجرای آشنایی با تمدن و رهنه، مالک انقلابی و مترقی به‌سرزمین ما روانه شد.»

(روزبه، ۱۳۸۴، ص ۶۰)

باز آفرینش تاریخ گذشته‌ی ایران، با تاکید بر جنبه‌های مثبت آن به‌گونه‌ای که نژادپرستی، یرانی و عرب‌ستیزی را در چشم‌انداز خود داشت، تا دوره‌های بعد (عصر رضا شاه، اده، یافت.

برخی از رمان‌ها که به‌تألیف از رمان‌ها مذکور به‌وجود آمدند، عبارتند از: «مظالم ترکان خاتون» از حیدر تقی کمالی (۱۳۰۷. ش).

«دلیران تنگستان» از محمدحسین رکن‌زاده، آدمیت (۱۳۱۰. ش).

«پهلوان زند» از شین پرتو (۱۳۱۲. ش).

ب) دوران پهلوی دوم (۱۳۲۰-۱۳۵۷)

در این دوره، نویسندگان جدید با الهام از مکاتب مختلف هنری جهان (رمانتیسم، رئالیسم و...) باعث خلق آثار تازه‌ای گردیدند. به‌عنوان نمونه، شیوه‌ی هر یک از آن‌ها در دوره‌های بعد مورد تقلید قرار گرفت. این نویسندگان را می‌توان از نظر اولویت تاریخی به‌سه دسته به‌ترتیب ذیل بر شمرد:

دسته‌ی اول: صادق چوبک، بزرگ علوی، جلال آل‌احمد، ابراهیم

گلستان و بهرام صادقی، م. ا. به آذین (محمود اعتمادزاده) و تقی مدرسی.

دسته‌ی دوم: جمال میرصادقی، سیمین دانشور، هوشنگ گلشیری،

محمود دولت‌آبادی، احمد محمود، نادر ابراهیمی، علی‌محمد افغانی،

غلام‌حسین ساعدی، مهشید امیرشاهی، علی‌اشرف درویشان، صمد بهرنگی و فریدون تنکابنی.

دسته‌ی سوم: اسماعیل فصیح، محمود گلابدراهی، شهرنوش پارسی‌پور، اصغر الهی، ناصر شاهین‌پر و جواد مجابی.

دو. ی سوم:

دوره‌ی انقلاب اسلامی (۱۳۵۷-۱۳۸۴)

با پیرایه‌ی انقلاب اسلامی و روی کار آمدن نظام جمهوری اسلامی و با وقوع جنگ تحریقی، جریان‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و ادبی گوناگونی در ایران آشکار شد، که به‌طور کلی می‌توان همه‌ی این جریان‌ها را به‌دو طیف «همسو و غیرهمسو» تقسیم نمود.

الف) طیف اول، جریان همسو

در حوزه‌های ادبی، نویسندگانی بودند که به‌ثبت حماسه‌ها، رشادت‌ها، دلاوری‌های انقلابیون و رزمندگان پرداختند. از نویسندگان مذهبی و جنگ‌نگار همسو با ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب می‌توان از: محسن مخملباف، محسن سلیمانی، رضا رهگذر، ابراهیم حسن‌بیگی، مصطفی‌رضا مشیدی، فیروز جلالی، قاسمعلی فراست، سیدمهدی شجاعی، حسن احمدی، سیدرضا مؤذن و جهانگیر خسرو شاهی نام برد.

ب) طیف دوم، جریان غیر همسو

جریان‌های غیرهمسو، با نگاه بدبینانه و تلخی که همراه با نقد و اعتراض بود، به‌انقلاب و جنگ پرداختند.

از جمله نویسندگانی که با آثار خود سعی در انتقاد از دست‌آوردهای انقلاب و جنگ داشتند، می‌توان از:

رضا براهنی، اسماعیل فصیح، احمد محمود، غزاله علی‌زاده، منیرو
روانی‌پور، خاطره حجازی، علی‌اشرف درویشیان، عباس معروفی و... نام برد.

www.ketab.ir